

Григорій ПЕРЕПЕЛИЦЯ,

професор Дипломатичної академії України при МЗС України

РОСІЙСЬКА ВОЄННА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Російська військова агресія* проти України стала кульмінаційним моментом міжцивілізаційного протистояння між Заходом та Росією за остаточне закріплення впливу в Європі та світі в умовах трансформації міжнародних відносин від однополярної до багатополлярної системи. Посилення розбіжностей між США та Європою, відсутність консенсусу всередині ЄС та стратегії його відносин з Росією, фінансово-економічна криза в Європі, зміна пріоритетів зовнішньої політики США та зменшення американського впливу на світові процеси — все це послабило позиції Заходу у відносинах з Росією. Завдяки таким тенденціям їй вдалося значною мірою знівелювати дисбаланс у силі й розгорнути новий геополітичний наступ на Європу з метою переформувати кордони на пострадянському просторі й остаточно закріпити за собою ту частину простору Східної Європи, яка не охоплена членством ЄС та НАТО. Центральне положення в цьому просторі займає Україна. Інший висновок, який впливає з принципів геополітики, визначених Р. Коллінзом, полягає в тому, що, опинившись між двома більш потужними геополітичними полюсами, які конкурують між собою за контроль над геополітичним простором, серединні (центрові) держави мають тенденцію до фрагментації. Під час такої боротьби сили конкурентів знищують буферні зони, захоплюючи та інкорпоруючи територію серединних держав. Знищивши буферні зони, ці сили (окраїнні держави) врешті-решт вступають у конфлікт, в результаті якого один з них отримує перемогу або виникає патова ситуація.

* Військова агресія — збройне вторгнення або напад на територію іншої країни регулярних військ самостійно, чи із залученням збройних нерегулярних сил або найманців.

Це означає, що будучи між Сходом і Заходом, Україні загрожує втрата свого державного суверенітету і територіальної цілісності. Битва за Україну буде визначати кінцевий результат цієї геополітичної боротьби, оскільки від її приєднання до європейського чи російського простору буде залежати подальше розширення сфери домінування одного з суб'єктів чи то на Захід, чи то на Схід. Приєднавши Україну, Росія може з цієї стратегічної позиції розширювати свій подальший геополітичний наступ на Центральну Європу і нав'язувати власну нормативну силу Західній Європі. Таким чином, перед сучасною Росією відкривається історичний шанс захопити Європу, як це зробив Радянський Союз в 1944–1945 роках, змінити баланс сил у відносинах із Заходом та переструктурувати весь геополітичний простір Європи на свою користь, переглянути результати холодної війни і знову ствердити себе як домінанту геополітичного центру в Європі та Євразії.

Отже, вибудовуючи свою стратегію у геополітичному трикутнику РФ—Україна—ЄС, В. Путін переслідує низку стратегічних завдань щодо України як у відносинах з офіційним Брюсселем, так і з офіційним Києвом. Головними серед цих зовнішньополітичних завдань Росії у відносинах з ЄС були: дискредитація України в міжнародному середовищі, перш за все в США та ЄС, щодо її недездатності як держави; ізоляція України та режиму В. Януковича з боку Заходу; недопущення підписання Угоди про асоціацію та зону поглибленої вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Щодо відносин з офіційним Києвом Росія ставила перед собою такі стратегічні завдання геополітичного характеру: відвернути Україну від підписання Угоди про асоціацію з ЄС; гомогенізувати політичний режим в Україні з російським авторитарним режимом; гомогенізувати українське суспільство з російським цивілізаційним простором шляхом перетворення його до малоросійського соціуму; позбавити Україну економічних ресурсів та відповідної мотивації, необхідної для реалізації європейського інтеграційного курсу; творення Росією системи безпосереднього управління внутрішньополітичними та економічними процесами в Україні.

Всі ці завдання підпорядковані як внутрішнім, так і зовнішнім інтересам Росії. Головний *внутрішній інтерес* Росії полягає в потребі збереження і закріплення пострадянської авторитарної влади і патерналізмі суспільства. Життєздатність такої моделі побудована на експлуатації природних надр та рудиментів старої радянської економіки, 25-річний ресурс якої практично вичерпано, а також на стереотипах радянсько-російської суспільної свідомості. Незважаючи на багатство природних та енергетичних ресурсів, економічний і демографічний потенціал Росії вичерпується. Включення України в російські імперські та геополітичні проекти дає додатковий ресурс для

збереження такої моделі розвитку Росії. Як зазначає відомий російський політолог Ліля Шевцова: «Державність стає найважливішим ресурсом російської влади. А тому стає зрозуміло, наскільки важлива роль України у відтворенні нашого самодержавства. Україна для Кремля зовсім не міжнародний суб'єкт. Україна — чинник внутрішньої стійкості Росії»¹.

У **зовнішньополітичному контексті**, в умовах глобалізації, цивілізаційних розломів та формування багатополярного світу головним життєво важливим інтересом для Росії є досягнення статусу світової держави, одного із головних центрів глобального впливу. З урахуванням сучасних глобальних трансформацій Росія у форматі національної держави не здатна досягнути такого статусу. Тому не випадково В. Путін намагається представляти Росію як державу-цивілізацію. Проте для такого статусу в Росії не вистачає критичної геополітичної маси, наростити яку вона може тільки завдяки приєднанню України до так званого російського цивілізаційного простору у формі таких проєктів, як «русский мир» та Євразійський союз.

Таке намагання завоювати український геополітичний плацдарм дасть Росії можливість переглянути баланс інтересів в Європі, що склався після закінчення холодної війни, і знівелювати асиметрію в розстановці сил на Європейському континенті. Звісно, за економічним, демографічним та військовим потенціалами Захід буде й надалі значно переважати Росію. Співвідношення в економічних потенціалах між ЄС та РФ співмірне у пропорції 10:1, а між Заходом та РФ — 20:1, стосовно населення — 5:1. Проте геополітичний вакуум, який виник в результаті ослаблення Заходу та ймовірного приєднання України до Росії дозволяє останній суттєво знівелювати цей дисбаланс та посилити свій вплив на Європу. Ця логіка, як зазначає директор Московського центру Карнегі Дмитро Тренін, спонукала Москву виступити з ідеєю бінарної конструкції «Велика Європа», яка має складатися з ЄС та Євразійського Союзу. Перший проєкт такої конструкції був закладений у Договорі про європейську безпеку, який було представлено у 2009 році тодішнім президентом РФ Дмитром Медведевим. Проте Захід відхилив цей проєкт побудови нової системи європейської безпеки на умовах Росії.

У відповідь Росія розпочала одноосібну реструктуризацію європейського геополітичного простору на свій власний лад шляхом упродовження далекосяжної наступальної стратегії, першочерговою метою якої стало повалення державного суверенітету України і включення її території до складу своєї держави. Втілення цієї мети здійснювалося за двома сценаріями — **інтеграційним** та **дезінтеграційним**. Інтеграційна стратегія в загальних рисах закріплена в оновленій редакції Концепції зовнішньої політики Російської Федерації, де чітко зазначається, що Росія має намір будувати відносини з Україною як

пріоритетним партнером СНД, сприяти її підключенню до поглиблених інтеграційних процесів². Отже, втягування України в євразійську інтеграцію стало офіційним задекларованим зовнішньополітичним курсом Росії.

Інтеграційний сценарій передбачав досягнення *проміжної та кінцевої мети*. Проміжна мета полягала в недопущенні підписання та ратифікації Україною Угоди про асоціацію з ЄС та ізоляції країни від Заходу. Подальшим стратегічним завданням було приєднання до Митного, а у 2015 році до Євразійського Союзу, що в кінцевому рахунку передбачало втрату державного суверенітету України і входування її до складу оновленої російської держави.

(Ре)інтеграційний сценарій був закладений ще в період створення СНД, яку тоді президент РФ Б. Єльцин розглядав як тимчасове утворення, на базі якого мав би розвиватися реінтеграційний процес. Нового сенсу цей сценарій набув за часів президентства В. Путіна, в першу каденцію якого Росія намагалася втілити ідею повернення «руських земель» у формі Єдиного економічного простору (ЄЕП). Але тоді у 2003–2004 рр. зародилася «помаранчева» революція, яка власне остаточно поховала цей проект. Продовження побудови (ре)інтеграційного сценарію знайшло своє втілення в Митному союзі, який був менш аморфною організацією з чітко підпорядкованою діяльністю інтересам Москви.

Проте проект Митного союзу мав сенс при умові приєднання України. Власне заради позбавлення її державного суверенітету і задумувався цей проект. Коли ж система заохочення та переконання в гіпотетичних опосередкованих вигодах не упевнила офіційний Київ у доцільності приєднання до Митного союзу, В. Путін застосував нову стратегію, яку можна назвати як *(ре)інтеграція на основі примусу та силового тиску*. Основними засобами стали торговельні та інформаційні війни, спрямовані проти України. Безпосередньою умовою припинення цих війн вважалося приєднання України до Митного союзу. Втілення стратегії (ре)інтеграції на основі примусу стало основним лейтмотивом зовнішньої політики РФ відносно України.

Росія розв'язала торговельну війну з Україною саме в галузях, які критично залежні від російського ринку. Серед них: машинобудування, металургія, агропромисловий комплекс, хімічне виробництво, ПЕК, медична та мікробіологічна промисловість, будівництво, легка та харчова промисловість, сфера послуг. На противагу Європі для України, як і для всього пострадянського простору Росія запровадила власний цивілізаційний проект — так звану доктрину «Російського світу». В Україні ця доктрина силами Партії регіонів утілювалася досить успішно, оскільки лягала на сприятливий ґрунт радянсько-російської свідомості мешканців східних та південно-східних регіонів України. Доктрина «Русского мира» покликана реалізувати дві головні потре-

би сучасного історичного розвитку Росії. З одного боку, вона слугує обґрунтуванням зовнішньої експансії і втручання у внутрішні справи сусідніх держав, передусім України, з іншого — втіленню реставрації Росії як імперії, об'єднанню та мобілізації росіян навколо їхньої історичної місії з перетворення країни в «православну цивілізацію», яка має об'єднати всіх православних у протистоянні із Заходом.

Вирішальною подією цієї геополітичної битви за Україну між Росією і Заходом в 2013 році став Вільнюський саміт Східного партнерства (29.11.2013), на якому В. Путін завдав нищівної поразки Європейському Союзу. Проте наслідки цієї геополітичної перемоги над Заходом виявились не такими втішними для Росії, оскільки цей стратегічний плацдарм під назвою «Україна» виявився не таким стабільним і надійним, як передбачав президент Росії В. Путін.

Український внутрішньополітичний ґрунт, який так інтенсивно удобрювала Росія своєю інформаційною, культурною, релігійною, політичною та економічною експансією, виявив все ж не цілком придатним для побудови на ньому російського геостратегічного плацдарму. Для В. Путіна, який пожинав лаври переможця Вільнюського саміту і мав Україну майже в Митному союзі, цю жадану перемогу раптом звів нанівець Український Євромайдан. Вже через місяць після Вільнюського саміту В. Путіну стало зрозуміло, що В. Янукович під тиском Майдану почав втрачати владу, а відтак не може бути гарантом приєднання України до Митного та Євразійського союзу.

Для В. Путіна Євромайдан — загроза повної втрати України, а відтак примарних мрій та надзусиль у побудові нової конструкції російської імперії як світової держави-цивілізації. Для В. Путіна Майдан зруйнував можливість переглянути результати холодної війни, переформатувати світовий порядок під російські інтереси та відновити геополітичне домінування в Європі. Отже, не закріпившись на цьому стратегічному плацдармі, Росія не має шансів досягти своїх доленосних цілей у відносинах з Європою. Для В. Путіна Євромайдан став страшенною загрозою його власному авторитарному режиму та подібним йому режимам на всьому пострадянському просторі. Відтак Євромайдан розглядали в Кремлі як виклик усій політичній системі великого євразійського простору, який може обвалити всю ту геополітичну конструкцію, яка старанно вибудовувалася Росією протягом 20 років після розпаду СРСР.

Євромайдан справді зробив дуже значний вплив на політичний режим у Росії. Проте він мав зворотні негативні наслідки — відсутність позитивної спрямованості в Україні. Навпаки, він спричинив трансформацію авторитаризму до ще більш репресивних форм. Політична система В. Путіна стала рухатись не в бік демократії, а навпаки, його авторитарний режим став швидко перетворюватись в *путінізм* — своєрідну російську версію *фашизму*.

Особливою рисою фашизації авторитарного режиму В. Путіна стало зрощення й культивування **мілітаризму** та **корпоративізму**. Головну роль в управлінні країною стали відігравати представники силових структур та оборонно-промислового комплексу. З іншого боку, відбулось посилення корпоративних зв'язків між ними, коли їхні службові державні інтереси стали неподільними з їхніми бізнес-інтересами. Створення таких закритих корпоративних зв'язків призвело до консолідації всіх активів російської економіки в руках вузького кола номенклатурних кланів та мілітаризації усіх сфер суспільного життя.

Поєднання путінської моделі фашизму, мілітаризму, з одного боку, та відчуття втраченої перемоги над Україною і поява Євромайдану, який продемонстрував народження української нації, — з іншого, унеможливив реалізацію інтеграційного сценарію приєднання України до Росії, що й стало тими чинниками, які привели В. Путіна до висновку про необхідність запровадження **дезінтеграційного сценарію** повалення українського державного суверенітету та територіальної цілісності країни. Реалізація цього сценарію почалася із запровадження масованої стратегічної інформаційної операції Росії, спрямованої на зміну політичного курсу України з європейського на проросійський та повалення її державного суверенітету. Ця операція характеризується масованим політичним та інформаційним впливом на українське та російське суспільство, а також політичну еліту України.

Однією з головних рис у втіленні цієї операції став акцент на формування в особі українців образу ворога, на яких у засобах масової інформації досить інтенсивно стали навішуватися такі жахалки-кліше, як «бендери», «фашисти», а з України в російському інформаційному просторі старанно ліпився образ «ворожої держави». Очевидно, що така спецпропаганда спрямована як на мешканців східної та південно-східної України, так і на саме російське суспільство. В **зовнішньому сенсі** вона покликана поглибити ментальний розкол в українському суспільстві та спричинити соціальний конфлікт між російськомовними та україномовними громадянами України, на підставі чого мають бути висунуті претензії щодо порушення прав російськомовного населення. Така фабула мала створити привід для воєнної окупації України та анексії частини її території, як це було реалізовано в Абхазії та Південній Осетії під час російсько-грузинської війни 2008 року. У **внутрішньому вимірі** така спецпропаганда спрямована на підготовку російського суспільства до воєнної агресії проти України. Створення ситуації такого соціального психозу необхідно для підтримки війни та посилення довіри російського суспільства до В. Путіна, в очах якого російський президент апріорі виглядає героєм, оскільки наважився знищити ворогів Росії. Описуючи пересічного росіянина з таким психотипом, Юрій Макаров, посилаючись на одного із сучасних російських публіцистів, зазначає: «Він абсолютно переконаний, що ми живемо в ситуації американської всесвітньої змо-

ви, і йому чомусь така позиція видається дуже духовною. Він весь час захищає духовність. Йому здається, що Росія перебуває в кільці ворогів. Це цілком класична симптоматика добре розвиненої, зрілої параної, коли останнім оплотом правди, честі, духовності залишається Росія»³.

Так, сформувавши відповідні стереотипи сприйняття Української держави в міжнародному середовищі, українському та російському суспільстві, В. Путін перейшов до реалізації жорсткого варіанта дезінтеграційної стратегії щодо повалення державного суверенітету України та приєднання її території до Росії. Реалізацію цієї стратегії, як зазначив экс-радник президента В. Путіна А. Ілларіонов, планується здійснювати за чотирма сценаріями⁴. **Перший сценарій** передбачав встановлення повного контролю над усією Україною за допомогою маріонеткового президента шляхом приведення його до влади на президентських виборах 2015 року. Проте з появою Євромайдану цей сценарій втратив актуальність і був трансформований у сценарій, який неоднозначно озвучував тодішній міністр освіти Дмитро Табачник про відділення Галичини від України. Цей сценарій мав **військову версію** своєї реалізації, яка виявилась єдиною можливою в умовах існування Євромайдану.

Операцію з реалізації такого сценарію розробляли і готували в російських військових відомствах на замовлення політичного керівництва Російської Федерації. Головна мета такого сценарію — унеможливити євроатлантичну інтеграцію України шляхом розв'язання проти неї військової агресії та окупації її території. План операції було розроблено з урахуванням досвіду російсько-грузинської війни 2008 року та внутрішньополітичної ситуації в Україні⁵.

Тепер цей **«воєнний план»** став у пригоді В. Путіну для запобігання європейській інтеграції України. Він став третім заключним етапом агресії Росії проти України, метою якого є захоплення м. Києва та центральних областей України після завершення окупації Криму, східних і південних регіонів України. При реалізації такого крайнього варіанта військово-політичне керівництво Росії враховувало його високу ціну та втрати як матеріальні, так і міжнародні. Проте цей варіант міг дати російському керівництву найбільші переваги — повернути собі контроль над основним історичним центром російської державності та духовності. З іншого боку, реалізація такого варіанта відкривала неабиякі можливості об'єднати та консолідувати російське суспільство навколо керівного фашистського авторитарного режиму В. Путіна.

Воєнна операція з реалізації цього варіанта передбачала, що після втрати Криму, східної та південно-східної частини України, залишки Збройних сил України будуть відступати до Києва, намагаючись організувати позиційну оборону на підступах до української столиці. В такому випадку розгорнуться кровопролитні бої за Київ. У цій ситуації метою сухопутних з'єднань та повітряних армій, за планами російського військового командування, необхідно буде відрізати Київ

від комунікацій, що зв'язують місто із західними областями, щоб не допустити наповнення міста танконебезпечною живою силою в особі західноукраїнського ополчення й затягування міських боїв. Швидка мобілізація добровольців із числа російськомовної молоді південного сходу могла б бути ефективною. З'явившись у районі столиці, такі формування навели б лад швидше російської армії.

Другий, менш амбітний сценарій реалізації стратегії дезінтеграції України полягає у федералізації або конфедералізації України з отриманням формальної можливості для від'єднання від неї та приєднання до Росії прилеглих українських територій. Мета такого сценарію — встановлення повного контролю над східною та південно-східною Україною. Такий варіант кремлівське керівництво вважає найбільш оптимальним, оскільки він не передбачає великих втрат порівняно з першим і разом з тим унеможливить існування України як самостійної держави в майбутньому. Адже в цьому регіоні розміщені основні промислові центри України, такі як Донбас, Миколаїв, Одеса, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Харків, які тісно інтегровані з російською промисловістю, особливо у сфері ОПК, ракетобудування, машинобудування та авіабудування.

На думку російських керманичів, етнічна самоідентифікація частини населення тут до кінця не визначена, однак практично все населення без винятку ставиться до Росії позитивно. Закріплення Росією цієї території за собою на кшталт Придністров'я, або навіть шляхом безпосереднього входження до складу Росії може мати для неї низку важливих плюсів. По-перше, дружнє культурно й генетично російське населення, що проживає на історичних «російських» територіях. Із цим населенням не буде проблем культурної або релігійної несумісності, які можливі у випадку приєднання, наприклад, Абхазії. Це населення не має іншої стійкої, крім російської, ідентифікації і у разі возз'єднання з Росією буде повністю розчинено.

По-друге, високий освітній рівень населення південно-східної України, його здатність і бажання вбудовуватися у створювані Росією кластери нової економіки. Також трудові ресурси південного сходу України традиційно мають підвищену мобільність, оскільки населення складається з мігрантів з різних областей Росії. Підключення в тій або іншій формі до російського цивілізаційного проекту ще 15–20 мільйонів російськомовних асимільованих українців дозволить зміцнити ядро російської цивілізації. Це взагалі істотно підкріпило б претензії «російського світу» на свою самодостатність, оскільки одним з головних контраргументів щодо його цивілізаційного рівня є лімітовані демографічні ресурси. Об'єднання цих ресурсів в один «кулак», хоча б і не в одній державі, але в братньому союзі, значно зміцнило б і статус самої Росії. Втім, порівняно з більш обмеженим сценарієм дезінтеграції України, передбачається, що опір українців у цих регіонах буде запеклішим. Адже

українська Україна в цьому випадку втратить приблизно половину території й населення, дві третини промисловості, вихід до моря.

Третій сценарій є модифікацією другого сценарію у разі, якщо Росія не матиме можливостей реалізувати другий сценарій повністю через обставини, до яких можна віднести: консолідованість мешканців Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської та, можливо, Одеської областей навколо соборності України, жорстка відсіч силами частин Збройних сил України російському наступу, зовнішній тиск, народний спротив російській военній окупації та інші. В такій ситуації російській війська можуть просунути тільки на частину територій Донецької та Луганської областей. Ця територія вкладається в контури так званого «ПІСЮАРУ» — Південно-Східної Автономної Республіки, який був інспірований проросійськими силами на чолі з Партією регіонів в Северодонецьку у 2004 році. В цих областях знаходиться базовий електорат Партії регіонів, який вона мобілізувала, експлуатуючи антиукраїнські та проросійські настрої.

На завершення, **четвертий, або першочерговий, сценарій дезінтеграції України**. Його Кремль вважав найлегшим та найбільш вірогідним для реалізації. Його основною метою є військова окупація та анексія Криму і Севастополя. Адже Крим — єдиний регіон України, у якому понад 50% мешканців — етнічні росіяни. Тому Росія ніколи й не приховувала своїх територіальних претензій на Крим і Севастополь, а сама Україна вважається у російському суспільстві державою, яка не відбулася. Виходячи з таких міркувань, сценарій дезінтеграції України за переконанням Кремля мав починатися саме з анексії Криму як початку «збирання російських земель».

Сценарій воєнної окупації Криму не передбачав прямої атаки на українські частини в Криму, якщо тільки вони не будуть чинити спротиву. Внаслідок невпевненості і коливань київського керівництва, серйозний опір воєнній окупації виключався. Київ також не буде кидати на «звільнення» півострова війська, залишаючи незахищеними інші напрямки. Адже, за оцінками Кремля, в Криму київська влада ніколи не користувалася навіть найменшою підтримкою. Надалі, цілковито передбачувана позитивна реакція російської більшості Кримської автономії, а також швидка переорієнтація місцевих еліт на Москву, при абсолютній увереності в тому, що Київ ніяк не зможе протидіяти цьому⁶.

Таким чином, першочерговість захоплення Криму обумовлена наступальністю реалізації стратегії дезінтеграції України, коли успіх першого етапу стає запорукою успіху наступного залежно від здатності Києва та місцевого населення чинити збройний спротив воєнній агресії Росії. Залежно від такого спротиву захоплена територія східної, південної та центральної України має виконати вимоги федералізувати, або конфедералізувати Україну. На основі такого задуму для кожного, починаючи від четвертого до першого сценарію дезінте-

гравції України, розроблені окремі плани воєнних операцій та форм приєднання території України до Росії: від федералізації та конфедералізації до сепаратизації і анексії та безпосереднього приєднання відторгнених територій до Росії. Для Криму — це безумовне пряме приєднання до Росії (четвертий сценарій); для південних і східних регіонів — сепаратизація з можливістю безпосереднього приєднання до Росії (третій і другий сценарій); повалення державного суверенітету України з перетворенням її в конфедерацію з подальшим розділенням на три федеральних округи Росії (перший сценарій).

Виходячи з такої логіки, дезінтеграція України має здійснюватись поступово, починаючи від четвертого до першого сценарію, залежно від військових та політичних ресурсів, внутрішньої політичної та міжнародної ситуації. Проте кожний із цих сценаріїв передбачає послідовне досягнення кінцевої мети дезінтеграційної стратегії — повне й остаточне знищення української державності та приєднання території України до російської держави у тій чи іншій формі.

Реалізація цих сценаріїв дезінтеграції України здійснюється Росією у формі гібридної війни. Гібридні (хаоплексичні) війни можна інтерпретувати як відсутність порядку на території конфлікту поряд з гнучкістю його основних акторів. Ще вчора деякі українці й не підозрювали, що можуть опинитися по ту чи іншу сторону барикад, але, тим не менш, досить гнучко змінили свій соціальний статус і навички. Франк Хофманн, один з авторів концепції гібридних воєн, характеризує їх як «повний арсенал різних видів бойових дій, включно з конвенціональними можливостями, іррегулярну тактику і формування; терористичні акти, безладне насильство і кримінальні безлади»⁷. Держава, яка вдається до гібридної війни, укладає угоду з недержавними виконавцями — бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що будь-яка держава зобов'язана дотримуватися Женевської та Гаазької конвенцій про закони сухопутної війни, домовленості з іншими країнами. Всю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань⁸.

На різних етапах воєнної агресії, реалізуючи дезінтеграційні сценарії, Росія запроваджувала певні комбінації елементів гібридної війни. На першому етапі воєнної агресії Росії, метою якої була окупація Криму, композиція акторів гібридної війни складалась з підрозділів російського спецназу («зелених чоловічків»), парамілітарних збройних загонів, скомпонованих з груп бойовиків, набраних з місцевого населення, російських найманців, російського козацтва, агресивно налаштованих до України мешканців Криму переважно російської національності та кримінальних елементів. На заключному етапі воєнної окупації Криму було задіяно сили Чорноморського флоту та регулярні частини російських збройних сил, перекинутих з материкової частини Російської Федерації.

Основними складовими гібридної війни на цьому етапі були: запровадження інформаційної та диверсійної операцій на території Криму, в результаті яких у більшості місцевого населення Криму було сформовано агресивні антиукраїнські стереотипи ворожого сприйняття всього українського як «нацистсько-бандерівського», що загрожує мешканцям Криму військовою агресією і фізичним насиллям. В результаті успішно проведеної диверсійної операції було сформовано відповідні керівні та владні структури, які мали сприяти окупаційному режиму в установленні російської державної влади на півострові та організації блокування частиною місцевого населення українських військових частин, захоплення українських органів державної влади. При виконанні тих чи інших завдань військової окупації відбувалось комплексне застосування змішаних підрозділів регулярних і нерегулярних збройних формувань та підтримувалась чітка координація їхніх дій.

При реалізації другого етапу воєнної агресії Росії на Донбасі, конфігурація ведення гібридної війни суттєво відрізнялась від кримського варіанта її втілення. За наявності головних компонентів — інформаційної та диверсійної операцій, донбаський варіант ведення гібридної війни включав елементи громадянської, диверсійної війни та збройний терор. Основна ж композиція гібридної війни на Донбасі полягала в інсценуванні внутрішнього конфлікту в Україні між центром та сепаратистськими регіонами. Для цього на Донбасі існувало відповідне підґрунтя. Радянсько-російська ментальність мешканців Донбасу — це культура промислових підприємств на українському тлі, приправлена криміналом та, в останні два десятиліття, — бідністю. Що глибшим було проникнення радянської культури на Донбасі, то сильнішими стали продукти її розпаду — корупційні структури та сприйнятливість до сурогатних ідеологій. А у простих донеччан збереження старого світогляду при розпаді старого світу породжувало відчай. Їхні емоції вдало спрямували на тих, хто підходив на роль руйнівників картини світу — «помаранчевих» та «бандерівців»⁹. Тому головним елементом донбаського сценарію гібридної війни стала генерація сепаратизму та створення таких фантомних утворень, як ДНР і ЛНР під назвою «Новоросія», які в першому акті цього дійства мали репрезентувати себе як незалежні державні утворення.

Основними акторами в цей період виступали агресивно налаштовані екзальтовані групи місцевого населення, завданням яких також було захоплення органів державної влади та українських військових частин, дислокованих на цій території. Головну роль, як і в кримському варіанті, відігравав російський спецназ та співробітники ФСБ Росії. Відмінністю донбаського варіанта гібридної війни є застосування збройного терору, висока інтенсивність бойових дій, їх маневрений характер та широкомасштабне застосування потужних видів озброєнь.

Очевидно, що подальший етап російської агресії із захоплення південних регіонів України буде полягати в проведенні гібридної війни шляхом застосування класичної тактики наступальних дій регулярних військових в компоновці з парамілітарними загонами, сформованими з мешканців Донбасу і російських найманців. Ця наступальна тактика буде доповнена елементами позиційної оборони та широким застосуванням диверсійно-розвідувальних груп у проведенні масштабних диверсійних операцій в глибині території України. Вірогідність такої компоновки гібридної війни обумовлена тим, що завдяки Євромайдану пробудження українсько-національної свідомості охопило не тільки центр, а й південь України, про що свідчать соціологічні опитування¹⁰. Отже, втратило своє значення поняття «південний схід» як ареал російськомовного населення, який протиставляли іншій частині України. Фактично ця зона звузилась до двох східних областей: Донецької та Луганської, де, навпаки відбулась національна консолідація та радикалізація настроїв етнічних росіян, що спричинило потужний сепаратистський рух, до якого приєдналась більша частина українців, що втратили свою національну ідентичність. Таким чином, під впливом та в результаті Євромайдану в Україні було згенеровано потужні як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні процеси.

В зовнішньополітичному вимірі внутрішні трансформації, з одного боку, спричинили повернення до євроінтеграційного курсу країни та унеможливили мирний шлях приєднання України до Росії, а з іншого, — призвели до воєнної агресії РФ проти України та потужну хвилю проросійського сепаратизму на Донбасі. Підтвердженням незворотності такої нової тенденції є суспільний запит на нову зовнішню політику України, що склався в результаті Євромайдану. Так, за соціологічними дослідженнями 54,5% усіх опитаних підтримують вступ України до Європейського Союзу, в той час як приєднання до Митного союзу готові підтримати тільки 23,9%. Підписання Угоди про політичну асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС підтримують 60,4% опитаних, проти — 25,4%¹¹. Створення єдиної держави у складі Росії та України підтримують лише 20%, не підтримують — 70%. Приєднання України до складу РФ як частини Росії підтримують лише 7,5%, 85,5% — проти. 69,3% опитаних громадян підтримують унітарний устрій України і тільки 16,7% готові проголосувати за її федералізацію¹².

37% опитаних виступають за вихід України з СНД, тоді як 40% — проти. Але, після військового вторгнення Росії на територію України, порівняно з лютим до 32% зросла кількість тих, хто бажає закритих кордонів з Росією. Така сама тенденція в Росії (19% у січні, 28% — у травні, зростання на 9%)¹³.

Під впливом російської агресії відбулися зміни у ставленні українців до принципів формування національної безпеки й оборони та європейської інтеграції. Так, кількість прихильників членства України в

НАТО зростає з 19% до 47,3%, проти — 36,2%¹⁴. Водночас 44,8% респондентів виступають за збереження позаблокового статусу України, 32% — проти. Приєднання ж до Ташкентського договору про колективну безпеку (ОДКБ) підтримують тільки 17,3%, тоді як 61% — проти¹⁵.

Отже, суспільний запит та реальні внутрішньополітичні й зовнішньополітичні виклики незалежності, державному суверенітету й територіальній цілісності країни поставили перед тимчасовим урядом України досить складні зовнішньополітичні завдання. Вони полягали в зупинці російської військової агресії, поверненні анексованого Росією Криму, нейтралізації підтримки Кремлем сепаратизму на Донбасі та врегулювання кризової ситуації, що склалася в цьому регіоні. На превеликий жаль, ці зовнішньополітичні завдання тимчасовий уряд за період його існування не зміг виконати. До причин такої неефективної зовнішньополітичної діяльності варто віднести:

По-перше, неадекватне сприйняття реального стану війни з Росією. Уряд продовжував діяти дипломатичними інструментами, властивими для мирного часу, у відповідь на відкриту воєнну агресією Росії. МЗС України обмежилося заявами, нотами та зверненнями до російського керівництва про пояснення причин його агресивних дій.

По-друге, тимчасовий уряд України покладався виключно на реакцію міжнародної спільноти щодо засудження агресора і звернення до міжнародних організацій, таких як ООН, НАТО та ОБСЄ; на гарантії Будапештського меморандуму, надані Україні в обмін на її ядерне роззброєння, які насправді такими гарантіями не були.

По-третє, хибність такої зовнішньої політики була закладена у Воєнній доктрині України та інших нормативно-правових документах, згідно з якими пріоритет в обороні країни від зовнішньої агресії віддавався політико-дипломатичним засобам, тоді як збройним силам відводилося другорядне значення. Внаслідок цього, незважаючи на моральну перевагу, зовнішньополітична позиція Україна видавалась занадто слабкою і не мала впливу на агресора, оскільки вона не була підкріплена реальною воєнною силою та конкретними кроками з організації оборони країни.

По-четверте, Уряд України не мав ані конкретного плану, ані стратегії з реалізації поставлених зовнішньополітичних завдань. Його дії виявилися низькопродуктивними, некомпетентними, нерішучими, запізнілими й неефективними, а часом і контрпродуктивними і злочинними.

Таким чином, перед новообраним Президентом України Петром Порошенком постало завдання сформувавши нову зовнішню політику України, яка би враховувала запити суспільства, помилки тимчасового уряду, виклики, що стоять перед країною та перспективи її розвитку. Так, основна частина програми П. Порошенка присвячена євроінтеграційній політиці України, в якій передбачаються такі конкретні заходи реалізації: протягом першого року президентства запровади-

ти безвізовий режим з ЄС; підписати економічну частину Угоди про асоціацію з ЄС (про зону вільної торгівлі) і на її основі запровадити економічні реформи в країні; розпочати переговори про членство України в ЄС; забезпечити енергетичну та економічну незалежність від Росії. У відносинах з Росією важливими завданнями на президентський термін П. Порошенко вважає за необхідне досягти деескалації воєнного конфлікту; продовжити співпрацю з Росією на умовах відновлення територіальної цілісності та незворотності євроінтеграційного курсу України¹⁶.

Саме на вирішенні цих двох останніх завдань Петро Порошенко сконцентрував найбільші дипломатичні зусилля, в рамках яких українською стороною було висунуто низку міжнародних ініціатив. До них належать: запровадження женецького формату переговорів із розв'язання воєнного конфлікту з Росією у Східній Україні; нормандський та мінський формат переговорів з цієї проблеми; а також мирний план П. Порошенка.

Згідно з Женецькими домовленостями всі незаконно захоплені будівлі мають бути повернені законним власникам; всі незаконно захоплені вулиці, площі та інші громадські місця в українських містах і містечках мають бути звільнені. Місія ОБСЄ буде відігравати провідну роль у сприянні українській владі в негайній реалізації цих заходів, спрямованих на деескалацію ситуації. Україна ж зобов'язалась запустити прозорий конституційний процес шляхом проведення широкого національного діалогу, який враховуватиме інтереси всіх регіонів країни.

Росія в рамках женецького формату побачила можливість реалізувати другий сценарій дезінтеграції України, розуміючи під конституційним процесом широку федералізацію України з правом виходу суб'єктів федерації зі складу країни. З іншого боку, своєю участю в женецькому форматі Росія намагалася уникнути підозр у тому, що вона відмовляється від співпраці в пошуку дипломатичного рішення, і таким чином, не дає західним країнам ввести проти неї санкції. ЄС також прагнув утриматися від економічних санкцій, які могли б зашкодити його торгівлі з Росією. Для США було важливим надати Україні час обрати Президента і самій впоратися з цим конфліктом з Росією.

Проте роззброєння незаконних формувань та звільнення адміністративних будівель руйнували російські воєнні плани подальшого захоплення України, оскільки здебільшого цими незаконними збройними формуваннями був законний російський спецназ. Саме тому, незважаючи на запровадження українською стороною низки круглих столів, Женецькі домовленості так і не були втілені в життя.

Нормандський формат теж передбачав чотиристоронні переговори щодо припинення ескалації воєнного конфлікту на Донбасі. Проте замість США четвертою стороною в цьому форматі була Франція, а замість ЄС — Німеччина. В результаті переговорів у цьому форматі

17 серпня в Берліні було досягнуто домовленості з трьох головних питань: 1) встановлення контролю за кордоном: припинення обстрілів з російського боку, припинення постачання зброї, техніки та найманців РФ; 2) забезпечення моніторингу ОБСЄ за дотриманням режиму припинення вогню, у тому числі вздовж кордону з РФ; 3) звільнення усіх заручників (зокрема, й української льотчиці Надії Савченко, яка була викрадена терористами і вивезена на територію РФ), припинення будь-яких спроб подальшого їхнього захоплення. На жаль, у Берліні російська сторона не змогла надати чітких гарантій дотримання цих абсолютно очевидних зобов'язань.

Тим не менше ці зобов'язання були імплементовані в домовленостях під час переговорів у мінському форматі. Основними результатами Мінської зустрічі стали домовленості про: досягнення реального прогресу у звільненні всіх заручників; активізацію консультацій з метою закриття контрольованих незаконними збройними формуваннями ділянок українсько-російського кордону; забезпечення негайного двостороннього припинення вогню та моніторингу з боку ОБСЄ за режимом незастосування зброї; проведення децентралізації влади, включно з прийняттям Закону «Про тимчасовий порядок місцевого самоуправління в окремих регіонах Донецької і Луганської областей»; прийняття закону про амністію осіб, що брали участь у бойових діях на боці сепаратистів та запровадження заходів з поліпшення гуманітарної ситуації на Донбасі.

Та, незважаючи на те що Україна виконала всі зобов'язання згідно з цими домовленостями, включно з прийняттям відповідних законів, Росія відповіла на це широкомасштабним вторгненням російських військ на територію Донбасу, змінивши баланс військової сили на цьому театрі воєнних дій на свою користь. В результаті неконтрольована Україною ділянка українсько-російського кордону збільшилася в кілька разів. Ця тенденція підтвердила відому аксіому про **підпорядкованість дипломатії засобам військової сили під час війни**. В цьому власне і полягає діалектика військової сили і дипломатії у війні, якої нова українська влада офіційно ніяк не хоче визнавати. Можна констатувати, що помилки тимчасового уряду так і не враховані Адміністрацією Президента України Петра Порошенка. А ігнорування цих помилок ще більше віддаляє час реалізації його передвиборчих зобов'язань.

Звісно, провал мирного плану П. Порошенка за умови непідкріпленості його необхідною військовою силою матиме не тільки катастрофічні наслідки для України, але й може виявитись фатальними для міжнародної спільноти. Як зазначає колумніст журналу Forbes Пол Родерік Грегорі «Невже США і Європа справді плекають надію, що якщо ослабла Україна укладе [з Росією] мирний договір, то це покладе край мріям Путіна про реставрацію імперії? (...) Хоч як прикро, [канцлер ФРН Ангела] Меркель і [президент США Барак] Обама, схоже, підштовхують Україну до укладення невигідного для

неї миру, який подарує Путіну навіки дестабілізовану Україну, відрізану від Євросоюзу і НАТО. І за це він поплатиться самими тільки санкціями». «У Росії є шестирічний досвід ведення гібридних воєн, жодна з яких не закінчилася для неї поразкою». При цьому В. Путін, можливо, ставить перед собою завдання «фактичного знищення свого головного ворога, НАТО — тієї самої організації, яка розорила СРСР і оточила Росію. Ця авантюра пов'язана з високими ризиками, та й нагорода буде величезною», — пише Грегорі¹⁷.

- ¹ *Лилия Шевцова*. Майдан — вызов для Украины, России и Запада. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/diskusija/2013/Shevtsova_Liliya_Majdan_vyzov.htm.
- ² Концепция внешней политики Российской Федерации. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DEDEDDBF7DA644257B160051BF7F
- ³ *Макаров Юрій*. Експансивна безправність. Чому потрібно позбутися російської культурної матриці // Тиждень. — 2013. — № 14 (282). — 4 квіт.
- ⁴ Кремль рассматривает 4 сценария в Украине. Илларионов. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://focus.ua/politics/296318/>
- ⁵ *Игорь Джадан*. Операция «Механический апельсин». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.russ.ru/layout/set/print/pole/Operaciya-Mehancheskij-apel-sin>
- ⁶ Там же.
- ⁷ *Hoffman, Frank G.* Hybrid vs. compound war // *Armed Forces Journal*, Oct. 2009. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://armedforcesjournal.com/2009/10/4198658>
- ⁸ Гибридная война Путина. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://кпе.com.ua/9-glavnuj-razdel/1235-gibridnaya-vojna-putina.html>
- ⁹ *Олександр Демченко*. Голоси, які чує Донбас. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/05/23/7026210/>
- ¹⁰ *Інна Ведернікова, Юлія Мостова, Сергій Рахманін*. Південний Схід: гілка дерева нашого. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/pivdenniy-shid-gilka-dereva-nashogo_.html
- ¹¹ Ідеологічні маркери і настрої щодо можливих референдумів. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14089/>
- ¹² Там само.
- ¹³ Як змінилося ставлення населення України до Росії та населення Росії до України.
- ¹⁴ Україна після революції: українці хочуть у Європу та НАТО і вимагають повної люстрації влади. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ipress.ua/articles/ukraina_pislya_revolyutsii_ukraintsi_hochut_u_jevropu_ta_vymagayut_lyustratsii_vlady_70190.html
- ¹⁵ Ідеологічні маркери і настрої щодо можливих референдумів.
- ¹⁶ Передвиборча програма кандидата в Президенти України Петра Порошенка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://programaporoshenko.com/Programa_Poroshenko.pdf
- ¹⁷ Цит за: *Forbes*. Конфлікт в Україні небезпечніший за «Ісламську державу», адже він може знищити НАТО. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.newsru.ua/press/24sep2014/ukraine.html>